

**DR. CONSTANTIN ANGELESCU – MINISTRU
AL INSTRUCȚIUNII PUBLICE**

Ion Agrigoroaiei

Constantin Angelescu s-a născut la Craiova, la 10 iunie 1869. După studii primare și secundare în capitala Olteniei, a urmat cursurile Facultății de Medicină de la Paris, unde și-a susținut doctoratul în 1897. Revenit în țară, a lucrat în calitate de chirurg la Spitalul Brâncovenesc, apoi la Filantropia. În 1903 a devenit profesor și director al Clinicii de chirurgie a Facultății de Medicină din București. A publicat, atât în Franța cât și în țară, o serie de lucrări științifice (singur sau în colaborare) din domeniul medicinei.

În 1901 a intrat în Partidul Național Liberal și a devenit membru marcant al acestuia, fiind ales deputat sau senator în numeroase legislaturi, dobândind, la sfârșitul perioadei interbelice, statutul de senator de drept. A deținut postul de ministru al Lucrărilor Publice (ianuarie 1914-decembrie 1916), a fost apoi ministru plenipotențiar la Washington (octombrie 1917-martie 1918). A desfășurat la Paris, alături de alți oameni politici și de cultură, o activitate susținută în apărarea cauzei naționale, fiind desemnat, la 3 octombrie 1918, vicepreședinte al Consiliului Național al Unității Române, condus de Take Ionescu.

A deținut postul de ministru al Instrucțiunii Publice (combinat, în unele perioade, cu Cultele și/sau Artele, ori numit al Educației Naționale) în intervalele: decembrie 1918-septembrie 1919; ianuarie 1922-martie 1926; iunie 1927-noiembrie 1928; noiembrie 1933-decembrie 1937. A mai fost ad-interim la Comunicații (ianuarie 1922) și prim-ministru (29 decembrie 1933-3 ianuarie 1934). A susținut regimul carlist, fiind desemnat ministru Secretar de Stat (februarie-martie 1938) și consilier regal (martie 1938-septembrie 1940). Concomitent, a desfășurat o susținută activitate culturală și științifică; în 1934 a devenit membru de onoare al Academiei Române, fiind repus în drepturi (după epurările din 1948) la 3 iulie 1990. De-a lungul anilor, a fost decorat cu Ordinul „Steaua României” în grad de cavaler, Ordinul „Coroana României” în grad de mare ofițer, Ordinul „Meritul Cultural” și Crucea Legiunii de Onoare în grad de mare ofițer¹. Fie și enumerarea acestor demnități și

¹ Ion Mamina, Ioan Scurtu, **Guverne și guvernanți 1916-1938**, București, 1996, p. 127; Nicolae Peneș, **Dr. C. Angelescu. Povestea unei vieți**, București, 1998, p. 5-8.

recunoașteri și, mai presus de toate, munca susținută și rezultatele înregistrate ne relevă legătura strânsă, pentru dr. C. Angelescu și nu numai pentru el, între politică și cultură.

Indubitabil, dincolo de celelalte funcții și demnități pe care le-a deținut, dr. C. Angelescu a rămas ca un mare ministru al Instrucțiunii, un continuator și dezvoltator al operei înaintașilor săi, între care Spiru Haret a ocupat un loc deosebit. „Ca ministru al Învățământului – apreciază Ion Zamfirescu – dr. C. Angelescu a continuat și a întregit reforma școlară a lui Spiru Haret, la dimensiunile țării reîntregite”². Se cer, însă, amintiți aici și alți titulari ai acestui portofoliu, chiar dacă nu toți au avut posibilitatea – obiectivă și subiectivă – de a realiza lucruri remarcabile, dar au asigurat – peste deosebirile politice și doctrinare – o anumită continuitate procesului de modernizare a învățământului din țara noastră, de la Alexandru Ioan Cuza și până la al doilea război mondial: Nicolae Kretzulescu, C.A. Rosetti, Dumitru D. Brătianu, Dimitrie Gusti, Gh. Mârzescu, Titu Maiorescu, P.P. Carp, Gh. Chițu, George Cantilli, Vasile Conta, V.A. Urechia, D.A. Sturdza, Theodor Rosetti, Petru Poni, Take Ionescu, Spiru Haret, C. Dissescu, I.G. Duca, Simion Mehedinți, P.P. Negulescu, Ion Petrovici, N. Costăchescu, N. Iorga, D. Gusti, Petre Andrei, Dumitru Caracostea, Traian Brăileanu, g-ral Radu Rosetti ș.a.

Pentru ultimul deceniu al secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, Spiru Haret a însumat aproape zece ani de ministeriat, din care două mandate de aproape 4 ani și un mandat de doi ani, urmat din acest punct de vedere de Take Ionescu, cu aproape 5 ani, din care un mandat de patru ani, ambii având astfel posibilitatea să-și înscrie numele cu majuscule în opera de modernizare. Acesta nu este însă singurul criteriu de luat în seamă, de vreme de Petru Poni, cu două mandate însumând puțin peste 1 an și jumătate (în 1891 și în 1985-1986), a venit cu măsuri importante, reținute cu atare de istoria învățământului de țara noastră.

Și din acest punct de vedere, dr. C. Angelescu poate fi comparat cu Spiru Haret, în cele două decenii de regim democratic din perioada interbelică mandatele sale la acest minister însumând aproximativ 10 ani și 4 luni (un record în materie), din care un mandat de 4 ani și aproape 3 luni și altul de puțin peste 4 ani. Mai este de precizat că, în afară de primul mandat, deținut imediat după război, celelalte două s-au plasat în

² Apud N. Peneș, **op.cit.**, p. 10.

ani de dezvoltare și, respectiv, avânt economic, atunci când cabinetele P.N.L. au avut mandate întregi de guvernare. După deficitele bugetare înregistrate imediat după război și, apoi, în anii crizei economice, au urmat ani de excedente bugetare, cu consecințe pozitive însemnate și pentru învățământ.

Ministrul Instrucțiunii numit la 12 decembrie 1918 s-a confruntat cu starea dezastruoasă a rețelei școlare, cu localuri distruse sau într-o stare avansată de uzură, ținând seama că multe fuseseră transformate în spitale sau spații de încartiruire a trupelor. Ținând seama de situația extrem de dificilă a finanțelor statului, dr. C. Angelescu, reluând ideea formulată de Simion Mehedinți, a înființat, în 1919-1920, Comitetele școlare, formate din reprezentanți ai corpului didactic, ai autorităților locale, din părinți și foști elevi ai școlii, apelând la sprijinul altor persoane – fizice sau juridice – care să contribuie direct la opera de refacere și construcție³. Constantin Kirițescu, un apropiat colaborator al ministrului nostru, a consemnat importanța inițiativei, în continuitatea preocupărilor de a asigura refacerea și dezvoltarea învățământului:

„Haret fusese cel dintâi ministru al Instrucției care atacase viguros chestiunea, întărind și utilizând «Casa Școalelor», creația predecesorului său, Petru Poni. Dar aparține doctorului Angelescu meritul de a fi îmbrățișat cu pasiune problema localurilor școlare, de a o fi ridicat la rangul unei mari probleme de stat și de a-i fi găsit soluția pe cale nouă, originală și fecundă. Servindu-se în largă măsură de instrumentul nou creat al Comitetelor școlare, cărora le-a deschis un nou și vast câmp de activitate, Angelescu a luat inițiativa marii opere de construcții de localuri de școli, la orașe, dar mai ales la sate, de școli secundare, dar mai ales primare și normale, întrebuițând în scopul acesta nu numai mijloacele bugetare, ce obținea prin stăruințe și insistențe ce nu cunoșteau obstacole, dar mai cu seamă a știut să atragă, să însuflețească și să pună în mișcare masele populare, stimulând interesul obștesc pentru școala care luminează mintea, organizând ofranda publică, făcând să răsune apelul său până în cele mai îndepărtate comune din toate colțurile țării, mobilizând tot ce era forță și capacitate de colaborare: miniștri – colegi de la departamentele ce administrau bunuri publice, prefecti și primari, profesori și învățători, părinți și foști elevi ai școlilor, fruntași și chiar codași ai satelor»⁴.

³ N. Peneș, **op.cit.**, p. 95.

⁴ Constantin Kirițescu, **Portrete. Oameni pe care i-au cunoscut**, București, 1985, p. 336-337.

Printr-un efort colectiv de mare amploare, apreciat ca o importantă manifestare de solidaritate socială, s-a ajuns la o campanie de construire de școli fără precedent, ținându-se seama nu numai de refacerea celor distruse, ci și de a răspunde cerințelor sporite în urma Marii Uniri, a introducerii votului universal și a înfăptuirii împrumutării țărănimii. „Apariția pe scena vieții publice a maselor țărănești – observa același C. Kirilescu – s-a manifestat printr-o sete de învățatură necunoscută până atunci [...]. *Noi vrem pământ !* fusese tragicul leit-motiv al revendicărilor clasei țărănești înainte de război. După război, țărănimea înstărită strigă: *dați-ne școală!* Și această revendicare nu e un capriciu, o modă. Instinctiv, țăranul a priceput că participarea lui la viața de stat, hărăzită prin reforme, nu poate să devină realitate decât prin școală. La această formidabilă impulsie de jos în sus s-a asociat o egal de puternică și conștientă acțiune corespunzătoare, pornită de sus în jos”⁵. Acest impuls și această acțiune s-au împletit strâns în cadrul concepției și al lucrării ministrului Angelescu, iar rezultatele au fost peste așteptările multora.

Până în 1928 s-au constituit peste 7.000 localuri de școli (4.007 școli primare până în 1926) și s-au reparat toate localurile, unele grav avariate în timpul războiului. Pentru aceasta, comitetele școlare au contribuit cu aproape 760 000 000 lei, la care trebuie adăugată munca sătenilor cu brațele și transporturile efectuate (apreciate la 1 miliard de lei) și valoarea lemnului oferit gratuit de pădurile statului, în valoare de aproape 2 miliarde lei⁶.

La deschiderea anului școlar 1922/1923, revizorul școlar al județului Muscel adresa un apel părinților care aveau copii la școală, îndemnându-i „pe toți bunii români să dea o mână de ajutor ca, în fiecare sat și cătun, să se ridice localuri de școală, adevărate altare ale luminii”, îndemnându-i să urmeze exemplul ministrului: „Însuflețiți-vă, frați săteni, de la ministrul școalelor, Dl Dr. C. Angelescu, care, din dorința de a vă vedea pe toți luminați, cutreeră țara de la un capăt la altul și, venind din sat în sat, acolo unde vede bunăvoință pentru școală, îndeamnă, sfătuiește și ajută chiar cu bani pe comitetele de construcție”. Se făcea apel pentru sprijinirea Comitetului școlar din fiecare comună (alcătuit din

⁵ Idem, **Criza învățământului secundar și reforma liceului** (Prelegere susținută la 15 ianuarie 1928), în **Politica culturii. 30 de prelegeri și comunicări organizate de Institutul Social Român**, București, s.a., p. 198.

⁶ Vezi, pe larg, Dr. C. Angelescu, **Activitatea Ministerului Instrucțiunii (1922-1926)**, București, 1928, p. 12 și urm.

patru săteni, un învățător, un preot și primarul comunei): „Dați-le ajutor să poată strânge sumele necesare [...], care să ajute pe copiii cu haine și cărți și cu cantina școlară pentru aceia care vor fi cetățenii de mâine ai României Mari, făurită cu atâtea jertfe”⁷.

În același timp, prin grija și eforturile ministrului, s-au acordat, în special învățământului primar, sume tot mai mari din bugetul statului. În 1923, învățământul de toate gradele primea 7,3% din totalul cheltuielilor statului, situându-se pe locul al patrulea, după Ministerul de Finanțe, Ministerul Comunicațiilor și cel de Război, dar la acest procent se adăugau sumele din creditele extraordinare: 200 de milioane pentru construcții, 50 milioane pentru burse, 500 milioane pentru lemn de construcții, ajungându-se de fapt la 12,2% din cheltuielile statului. După 1924, statul susținea școala și prin alte mijloace financiare: din arendarea terenurilor școlare, taxele și amenzile școlare, reținerile din pedepsele aplicate personalului didactic etc.

Numărul școlilor primare era, înainte de Unire, de 7.915, în 1918/1919 era de 8.081, pentru ca în 1937/1938 să ajungă la 17.385. În 1919/1920 s-au înființat 3.500 de posturi de învățământ, în 1922/1923 alte 2.000, prin bugetele din 1923 și 1924, încă 4.000. În ședința Comitetului Central al P.N.L. din 1 noiembrie 1937, primul ministru, Gh. Tătărescu, făcea o expunere referitoare la cei patru ani de guvernare, precizând, între altele: „În domeniul școlii am reluat cu hotărâre firul operei începute sub guvernările noastre anterioare (inclusiv prin readucerea lui Angelescu la ministerul respectiv, chiar dacă nu se încadra în orientarea „tinerilor liberal” – n.ns., I.A.) și am așezat școala pe primul plan al preocupărilor și eforturilor guvernului nostru. În lupta contra analfabetismului am construit peste 4.000 școli primare și am creat 18 mii de posturi de învățători la școlile rurale, ajungând să avem astăzi un număr de peste 48 mii învățători”⁸.

Au fost ridicate numeroase localuri pentru școli normale, secundare și licee, altele au fost extinse și modernizate (ministrul a acordat o atenție specială județului și orașului Buzău, unor licee din Craiova și București). Unele construcții începute în anii '20 s-au terminat în anii următori sau chiar în anii mandatului său din 1933-1937. La Unire erau 25 școli

⁷ N. Peneș, **op.cit.**, p. 101-102.

⁸ Gheorghe Tătărescu, **Mărturii pentru istorie**, Ediție îngrijită de Sanda Tătărescu-Negropontes, cuvânt înainte de Nicolae-Șerban Tanașoca, București, 1996, p. 185-186.

normale (nici una în Basarabia și în Bucovina), până în 1928 numărul acestora s-a ridicat la 101, numărul elevilor crescând de la 14.450 (în 1919) la 25.410 (în 1928). În 1919 funcționau 32 de gimnazii și 35 licee de stat, pentru ca în 1928 să se ajungă la 168 gimnazii și 188 licee de stat. S-au creat 350 de școli de meserii, de comerț și profesionale (pe lângă școlile de agricultură, care aparțineau de Ministerul Agriculturii), alocându-se sume mari pentru dotarea atelierelor acestor școli. Nu există o situație care să conțină numărul total al localurilor de școală ridicate în această extraordinară campanie inițiată și organizată de dr. C. Angelescu; ministrul nu a ținut (sau nu se știe) o evidență, dar colaboratorii săi au apreciat la 12.000 numărul de noi lăcașuri de școală. Cu toate aceste rezultate, așa cum s-a observat și în epocă – în ce privește numărul învățătorilor, numărul gimnaziilor și al liceului de stat, raportat la numărul locurilor, România stătea mai prost decât multe state din Europa⁹.

Ampla acțiune de construire de școli a fost criticată mai ales de unii adversari politici, ca o campanie de prea mari dimensiuni, cu accent pe aspectul cantitativ, cu accent prea mare pe școala normală și licee și mai puțin pe școlile de meserii, ceea ce a determinat apariția „magiei liceiste”. Se aprecia unilateral că înmulțirea localurilor de școală, a școlilor secundare în special, nu era însoțită de îmbunătățirea calității, manifestându-se o oarecare „diluare” a procesului de învățământ, explicată și prin numărul mare de suplینitori. S-a spus, chiar, că suprimarea unor licee ar produce o direcționare normală în orientarea profesională. Dincolo de anumite poziții politicianiste, unele critici puteau fi, în principiu, justificate, dar nu s-a înțeles strategia din cadrul concepției angelesciene, o anumită ordine a etapelor, fără ca, de la început, să fie exclusă calitatea. Imediat după război și Unire, erau valabile afirmațiile lui V.A. Urechia, rostite în ședința Senatului din 9 aprilie 1886, în raportul la proiectul de *lege pentru construirea școalelor secundare și superioare și a institutelor de cultură*: „Chestiunea dotării învățământului secundar și superior cu *localuri adecvate* interesează nu numai *școala română* ci însăși *națiunea* [...]. Am zis totdeauna că nu putem avea școli dacă nu vom face prealabil locale, învățători, cărți [...].

⁹ C. Angelescu, **Evoluția învățământului primar și secundar în ultimii 20 de ani**, București, s.a., p. 14; Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Iacob, **Noul cadru de afirmare a culturii. Învățământul, în Marea Unire din 1918 în context european** (coordonator Ioan Scurtu), București, 2003, p. 367-368.

Localul stabil este și semn de stabilitate în școală ... și fără stabilitate nimic posibil în evoluțiunea culturală”¹⁰.

Trebuia început cu refacerea și construirea de localuri, cu școlile primare și normale, continuat cu celelalte forme, drum exprimat și prin legislația inițiată de dr. C. Angelescu în cadrul mandatelor sale, măsuri care ocupă un loc remarcabil în legislația de profil din perioada interbelică.

Legea pentru învățământul primar al statului (Școli de copii mici, școli primare, școli și cursuri de adulți, școlile și clasele speciale pentru copii debili și anormali educabili) și învățământul normal-primar din 26 iulie 1924 pornea de la o analiză atentă a situației existente după Unire în fiecare din provinciile istorice și vechiul Regat, constatând greua moștenire pentru românii din noile provincii – din Basarabia, în special – și primele rezultate pozitive obținute în 1918-1923. Organizarea și îndrumarea învățământului trebuiau să corespundă noii stări de lucruri, ținându-se seama atât de experiența trecutului, cât și de progresele realizate în alte părți.

În *Expunerea de motive* la legea din 1924 C. Angelescu preciza: „În problema școlară se impune, pe de o parte, reforma învățământului potrivit cerințelor moderne și noilor stări și condițiuni de viață, iar, pe de altă parte, se impune unificarea organizației școlare, ca urmare a situației create prin Unire”, a unificării învățământului primar în locul celor patru tipuri de organizare. Școala era chemată să provoace o primenire a sufletelor, să trezească conștiința națională la cultura și viața românească și să închege unitatea sufletească a tuturor românilor. Votul obștesc și împrumutarea sătenilor, care „au pus adevăratele baze democratice ale statului român”, impun școlii o îndoită datorie: „a) Cei care au câștigat aceste drepturi trebuie să fie pregătiți pentru exercitarea lor; să fie conștienți de rostul și importanța acestor drepturi și de buna lor întrebuințare [...]; b) Trecerea pământului în proprietatea sătenilor care cu școala să formeze din copii, plugari luminați, spirite deschise, accesibile la progres, capabile să înțeleagă rostul lucrărilor, pe care le reclamă cultura sistematică a pământului și întrebuințarea uneltelor agricole perfecționate, spre a spori puterea de rodire a solului”. Este necesară – se sublinia în continuare – „democratizarea învățământului, adică răspândirea cât mai largă a culturii în straturile adânci ale

¹⁰ **Dezbaterile Senatului**, ședința din 9 aprilie 1886, p. 796 și urm.

poporului. Statul modern democrat voiește ca toți cetățenii, fără deosebire de credințe religioase, stare economică sau socială, să participe efectiv la viața politică și ca toate valorile de la sate, ca și de la orașe, să poată circula nestânjenite, pentru ca fiecare să poată contribui în măsura puterilor și aptitudinilor sale, la progresul țării”¹¹.

Legea conținea prevederi referitoare la obligativitatea învățământului primar, la înființarea și funcționarea școlilor primare, la recensământul populației școlare, la personalul didactic (condițiile de numire, titularizare, acordarea gradelor, drepturile și datoriile acestora, distincții și recompense, mijloace de perfecționare, pedepse etc.)¹². Nu ne propunem aici să analizăm textul legii din 1924 ca și al celorlalte măsuri legislative adoptate la inițiativa ministrului Angelescu. Câteva sublinieri sunt semnificative pentru principiile și spiritul care le-au stat la bază. Învățământul primar era declarat unitar în tot cuprinsul țării, obligatoriu și gratuit, învățământ ce se realiza în limba română. „În comunele cu populație de altă limbă decât limba română, Ministerul Instrucțiunii Publice va înființa școale primare cu limba de predare a populației respective, în aceeași proporție ca și în comunele românești. În aceste școale studiul limbii române va fi însă obligatoriu, în numărul de ore stabilit prin regulament”. Statul contribuia la întreținerea învățământului primar cu plata personalului didactic; toate celelalte cheltuieli cădeau în sarcina comunelor, care le efectuau prin comitetele școlare. „În centrele cu populație de altă limbă decât limba română, în care comunele întrețin, potrivit aliniatelor de mai sus, școale primare cu limba de predare română, statul va contribui într-o măsură echitabilă la întreținerea școalelor primare minoritare, cu drept de publicitate”¹³.

În noile provincii, era o situație complet schimbată în raport cu cea dinaintea anului 1918. Aici învățământul primar fusese susținut: de către stat (numai cel maghiar), de către comune, de către confesiuni, de

¹¹ **Lege pentru învățământul primar al statului și învățământul normal-primar cu Expunere de motive** prezentată Corpurilor Legiuitoare de Dr. C. Angelescu, ministrul Instrucțiunilor Publice, București, 1925, p. 4-5.

¹² Salariile membrilor corpului didactic se compuneau din *leafă* și din *gradație*. Gradația se acorda în raport cu timpul servit în corpul didactic, și anume: 25% după 5 ani; 50% după 10 ani; 75% după 15 ani; 100% după 20 ani și 125% după 25 ani. Ca distincție, se acorda gradația de merit, 25% la ultima leafă de bază.

¹³ C. Hamangiu, **Codul general al României. Legi noi de unificare**, vol. XI-XII, 1922-1926, p. 562-563.

particulari ș.a. Din totalul de 5.347 școli primare, cele 2.392 școli românești existente în ajunul Unirii erau: 96 comunale, 1.218 ortodoxe, 1.078 greco-catolice; erau apoi școli ale cultelor romano-catolice, reformat, mozaic ș.a. În Ardeal, funcționau în 1922 un număr de 5.842 școli primare, din care 3.611 românești, 1.699 maghiare, 403 germane ș.a. Dacă înainte de Unire, statul ungar nu întreținea nici o școală românească, ci numai școlile maghiare, în 1922 statul român întreținea 1.020 școli românești, 562 maghiare, 51 germane, 159 sârbești, rutene, slovace etc. În Bucovina funcționau în 1914 un număr de 531 școli primare, din care 179 erau românești; în 1922/1923 funcționau 575 școli primare, repartizate astfel: 319 românești, 155 rutene, 47 germane, 27 evreiești, 25 polone, 2 maghiare. În Basarabia nu era, la începutul războiului, nici o școală românească, în 1920/1921 funcționau 1.747 școli: 1.233 românești, 200 ucrainene, 120 rusești, 78 bulgare, 73 germane, 38 evreiești, 3 polone, 2 altele¹⁴. S-a urmărit înlăturarea unor privilegii și realizarea egalei îndreptățiri a tuturor etniilor, cu respectul dreptului tutelar al statului, fără nici o îngrădire în ce privește neamul, limba maternă sau cultul¹⁵.

Legea pentru învățământul primar și normal-primar admitea și școlile particulare. S-a adoptat, în acest sens, *legea asupra învățământului particular*, promulgată la 22 decembrie 1925. Puteau fi școli particulare: școli de copii mici, școli primare, școli de grad secundar, cu învățământ teoretic sau practic. Școlile particulare nu aveau dreptul să elibereze nici un fel de diplomă; ele puteau să dea numai adeverințe, redactate în limba română și în limba de predare a școlii. „Limba de predare în școalele particulare, frecventate de elevi a căror limbă maternă este alta decât cea a statului, se va stabili de susținătorii școlii”. Indiferent de limba de predare, limba română, istoria românilor,

¹⁴ **Legea pentru învățământul primar...**, p. 11-31; Ion Agrigoroaiei, **România interbelică**, vol. I, Iași, 2001, p. 246 și urm.

¹⁵ „Se face uneori un cap de acuzație împotriva legiurilor școlare ale d-rului Angelescu din așa-zisul caracter «naționalist» pe care l-ar avea ele; se spune chiar că ele ar fi cuprins măsuri discriminatorii menite să reducă posibilitățile de școlarizare ale naționalităților conlocuitoare. Acuzația este nedreaptă și lucrurile sunt considerate cu exagerație. Greșeala provine din cauza metodei de a nu se socoti perspectiva timpului și a împrejurărilor contemporane evenimentului. Se examinează acțiuni petrecute în trecut de pe poziții și cu concepții actuale. Se judecă o operă dintr-o altă epocă la lumina ideilor profesate de istoricul sau comentatorul de astăzi și se condamnă autorul ei, ca și cum ar călca un comandament al vieții moderne” (C. Kirițescu, **Portrete...**, p. 346-347).

geografia României se vor preda în limba română de către profesori calificați. Școlile de copii mici și cele primare particulare funcționau numai cu programa de învățământ a statului; școlile secundare particulare puteau avea programe proprii. În anumite condiții, ministerul putea să acorde școlilor particulare care funcționau cu programa statului o autorizare specială de școli particulare cu *drept de publicitate*, în care promovarea elevilor urma să se facă în conformitate cu normele din școlile similare ale statului. Aceste școli puteau elibera adeverință și certificate, ce deveneau valabile cu viza ministerului¹⁶.

După ce la 8 martie 1925 a intrat în vigoare *legea pentru modificarea legii asupra învățământului secundar și superior* (care, între altele, reintroducea examenul de bacalaureat și prevedea modul de echivalare a diplomelor și certificatelor obținute în străinătate), la 15 mai 1928 a fost promulgată *legea pentru organizarea învățământului secundar*. Legea prevedea un liceu cu șapte clase și două cicluri, renunțându-se la clasa a VIII-a. Această reducere, criticată în epocă, s-a făcut, cum va recunoaște mai târziu însuși ministrul Angelescu, din motive financiare. Legea a urmărit să consolideze învățământul gimnazial, să stabilească o legătură mai strânsă între diferitele grade și ramuri de învățământ, să elimine deosebiri între școlile secundare de băieți și cele de fete, să reducă numărul elevilor dintr-o clasă, să restabilească prestigiul bacalaureatului reintrodus în 1925 etc.¹⁷. Dincolo de unele prevederi mai greu de acceptat sau de aplicat în condițiile de atunci, legea s-a înscris în amplul efort de modernizare ce va fi continuat îndeosebi după depășirea dificultăților generate de criza economică din 1929-1933. (La 22 aprilie 1932 a fost adoptată, din inițiativa lui N. Iorga, *legea pentru organizarea învățământului universitar*, dominată de ideea cadrului unitar de desfășurare a studiilor și de principiul autonomiei universitare, susținut corespunzător din punct de vedere financiar).

Unificarea și implicit continuarea modernizării învățământului primar și secundar din România întregită nu s-a făcut – și nici nu se putea face – peste noapte. A fost un proces amplu, cu dificultăți și neînțelegeri, un proces care a cerut tact și perseverență, și înainte de toate timp.

¹⁶ Pentru începutul educației religioase a copiilor evrei și musulmani de 5-7 ani, se puteau înființa, „în dependență de organizarea cultului mozaic și musulman, aziluri religioase, în care catiheți calificați, având autorizarea Ministerului Cultelor și a Ministerului Instrucțiunii, pun bazele acestei educațiuni” (C. Hamangiu, *op.cit.*, p. 582-596).

¹⁷ C. Angelescu, *Evoluția învățământului...*, p. 56.

Unificarea – va scrie dr. C. Angelescu – s-a făcut „în mod metodic, lăsând câtva timp școalelor din cele 4 ținuturi să meargă mai departe în conformitate cu legile organice din acele provincii și numai în 1924 am trecut legea învățământului primar și, în 1928, legea învățământului secundar, iar modificările ulterioare din 1934 și 1937 nu au fost decât modificări de detalii, principiile rămânând neschimbate”.

Pentru a răspunde, parcă, celor care le-au criticat în anii '20, în anul 1936 au fost adoptate două legi importante: *legea învățământului industrial* (30 aprilie) și *legea învățământului comercial* (1 aprilie), cu intenția ca, în acei ani de avânt în cele două ramuri ale economiei, tot mai mulți tineri să se îndrepte către învățământul de profil. Învățământul industrial și cel comercial se realiza în gimnaziu și licee, precum și în școli speciale. Învățământul agricol cuprindea: învățământul școlar propriu-zis (general), școli agricole, de ucenici agricoli ș.a. La absolvirea școlii secundare se elibera un certificat de studii liceale; cei care doreau să continue studiile în învățământul superior trebuiau să susțină examenul de bacalaureat¹⁸. „Am îndrumat tineretul școlar – consemna Gh. Tătărescu în amintita sa expunere – spre învățământul profesional și practic, organizând învățământul comercial și învățământul industrial prin votarea legii respective. Am creat Casa Învățământului Comercial și Casa Învățământului Industrial, care vor veni în ajutorul absolvenților cu fondurile necesare pentru deschiderea de magazine și exercitarea profesiei și am ridicat bursele pentru elevii săraci de la 17 milioane la 75 de milioane. Am terminat construcția a peste 70 școli de meserii, profesionale și menaj. Am acordat 79 milioane pentru construcțiile învățământului superior și 91 milioane pentru laboratoriile și institutele universitare”¹⁹. Cu toate exagerările posibile, realizările perioadei în domeniul învățământului sunt binecunoscute și consemnate ca atare în multe din lucrările de specialitate.

În ansamblu, școala românească interbelică și-a continuat drumul pe calea modernizării, obținând rezultate însemnate printr-un învățământ de calitate, comparabil cu cel din țările înaintate ale vremii. O contribuție importantă a avut-o ministrul dr. Constantin Angelescu, prin opera legislativă și cea de construcții școlare. El a mobilizat comitetele școlare, oficialitățile locale, a asigurat însemnate fonduri de la buget pentru

¹⁸ Ioan Scurtu, Ion Agrigoroaiei, Petre Otu, **Instituțiile**, în **Istoria Românilor**, vol. VIII, **România întregită (1918-1940)**, București, 2003, p. 218.

¹⁹ Gh. Tătărescu, **op.cit.**, p. 186.

construirea unui număr mare de școli. Școlile din timpul său – numite „tip Angelescu” – aveau patru săli de clasă, cancelarie și camera directorului. Asemenea școli s-au construit în toate comunele din România, precum și într-un mare număr de sate. Cheltuielile pentru învățământ au oscilat între 12 și 18% din bugetul României; în Ungaria și Polonia acestea reprezentau 14%, în Bulgaria – 15%, în Olanda – 25%. Datele statistice ne arată că s-au realizat progrese notabile, deși inegale, în diferite niveluri de învățământ²⁰.

Dr. Constantin Angelescu a fost, înainte de toate, un mare om al școlii, ce poate fi așezat – din multe puncte de vedere – alături de Spiru Haret. A înțeles cerințele epocii și a slujit învățământul cu competență și dăruire, cu rezultate remarcabile, numai parțial înfățișate de noi. În 1947-1948 regimul comunist l-a înlăturat din funcțiile culturale pe care le deținea și din Academie. La 14 septembrie 1948 s-a stins din viață pe patul Spitalului francez din București, după ce fusese alungat din propria-i casă pentru a face loc „Frontului Plugarilor”. A fost înmormântat, într-o tăcere impusă de autorități, la Cimitirul Bellu, în cavoul unei alte familii²¹.

²⁰ Ștefan Iancu, Ioan Scurtu, **Învățământul, științele și tehnica**, în **Istoria Românilor**, vol. VIII, **România întregită (1918-1940)**..., p. 661-662.

²¹ N. Peneș, **op.cit.**, p. 21.